

ΤΟ ΔΑΜΙΕΣ

στή σκέψη

στά γράμματα

στις τέχνες

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ : ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΔΟΥΚΑΡΗΣ

ΧΡΟΝΟΣ 7ος ● ΤΕΥΧΟΣ 79 ● ΔΕΚΕΜΒΡΗΣ 1981 ● ΤΙΜΗ ΔΡΧ.100

Μπάμπη Δ. Κλάρα

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΧΑΤΖΗΣ

”Ελεγχος τῆς ἑλληνικῆς περιπέτειας

**Ὁ Βύρων
Λεοντάρης**

παρουσιάζει

τά

πεζογραφήματα
τοῦ βραβείου

Λουντέμη

Δημήτρης

Γιακουμάκης:

τά χαρακτηριστικά

τοῦ **Α. Φασιανού**

Ρίτα Μπούμη

Παπα:

Γιά τόν ποιητή

Νάσο Νικόπουλο

Β. Κατσαβός:

Γιά τό γλωσσικό

Τ. Γιαννόπουλου:

ΠΟΙΗΤΙΚΗ

ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ

Θεόκλητος

Καριπίδης

ΕΙΝΑΙ ΔΥΝΑΤΗ Η ΑΥΤΟΓΝΩΣΙΑ; «ΓΝΩΘΙ ΣΑΥΤΟΝ»

του ΒΑΓΓΕΛΗ ΠΑΝΤΑΖΗ

Όπωςδήποτε είναι πολύ πιο εύκολο τό νά δίνει κανείς σοφές συμβουλές από τό νά τις δέχεται καί πρό πάντων νά τις έκτελεϊ. Τό «γνώθι σ' αὐτόν», ἄν καί μιά ἀπό τίς πιό ἀρχαίες, φημισμένες καί διαρκῶς ἐπαναλαμβανόμενες προτροπές, ἦταν ἴσως καί ἡ πιό ἀτυχη καί ἀπραγματοποίητη ἀπ' ὅλες. Ἡ τύχη της δέν μπορούσε νά εἶναι καί ἄλλη. Θ' ἀποδείξω πῶς μέ τόν τρόπο πού ἐννοοῦσαν τήν αὐτογνωσία οἱ ἀρχαῖοι σοφοί καί οἱ σημερινοί φιλόσοφοι καί ψυχολόγοι ἐρμηνευτές τους, ἡ ἀπόκτησή της εἶναι μάταιο, χιμαιρικό καί παραπλανητικό ταυτόχρονα ἐγχείρημα.

Ἡ γνώση γενικά εἶναι μιά διαδικασία ἀλληλεπίδρασης ἀνάμεσα στόν παρατηρητή καί στό παρατηρούμενο ἀντικείμενο. Οἱ ὁποιοδήποτε πληροφορίες γιά ἀντικείμενα ἢ φυσικές δυνάμεις φτάνουν στά αἰσθητήριά μας σάν ἀποτέλεσμα ὀπτικῶν, ἀκουστικῶν, ὀσφρητικῶν ἢ ἄλλων ἐκπομπῶν. Τοῦτο ἔχει διττή σημασία: πρῶτον, ἡ ἐκπομπή σημαίνει ἀλλοίωση τοῦ ἀντικειμένου. Δεύτερον μέ τήν πρόσληψη ἐπιδρᾶ πάνω στόν παρατηρητή. Στήν πιό ἀπλή της μορφή βλέπουμε πῶς ἡ πληροφόρηση δέν εἶναι μιά στατική κατάσταση ἀλλά μιά δυναμική διαδικασία. Ἡ πληροφορία εἶναι κάτι πού χάνεται γιά τό ἀντικείμενο καί ἀποκτιέται ἀπό τό ὑποκείμενο. Αὐτή ἡ μέθοδος ἀπόκτησης γνώσεων εἶναι ἡ πιό ἀπλή καί, τόσο γιά τό ἄτομο ὅσο καί γιά τό γένος, ἡ χρονολογικά πρώτη. Δέν εἶναι ὅμως καί ἡ πιό σημαντική. Ἡ ἐπιστήμη ἀρχίζει νά προχωράει, ὅταν δέν ἀρκεῖται ν' ἀκούει τίς φωνές τῆς φύσης ἀλλά παίρνει τήν πρωτοθευλία νά τή ρωτάει, ἢ γιά τήν ἀκρίβεια νά τήν ἀνακρίνει. Μέ τό πείραμα ἡ φύση πιέζεται ν' ἀποκαλύψει τά μυστικά της. Ὁ ἄνθρωπος ἐπεμβαίνει ἐνεργά πάνω στήν παρούσα μορφή της. Ὅταν ἔχει πάρει τήν ἀπάντησή του, τό ἀντικείμενο πού ἔχει ὁμολογήσει συχνά ἔχει σπάσει.

Αὐτό εἶναι λίγο-πολύ ἀλήθεια σέ κάθε περιοχή τῆς ἐπιστήμης. Ἰδιαίτερα ὅμως ἐντονο γίνεται ὅσο προχωροῦμε στό χώρο τῆς μικροφυσι-

κῆς. Ἐκεῖ ἡ παρατήρηση παίζει τόσο μεγάλο ρόλο στή συμπεριφορά τῶν σωματιδίων, ὥστε κάθε ἀπόπειρα νά τήν ἀνιχνεύσουμε καί νά τήν προσδιορίσουμε τήν τροποποιεῖ ριζικά καί ἀπρόβλεπτα. Γιά ν' ἀνακαλύψουμε τήν πορεία τῶν μικροσωματιδίων τά βομβαρδίζουμε μέ ἄλλα, μέ ἀποτέλεσμα νά τά ἐκτρέπουμε. Εἶναι, ὅπως παραστατικά τό παρομοίωσε ὁ Jean-Louis Destouches (J.L.D., *Physique moderne et Philosophie*), σά νά προσπαθοῦμε νά ἐντοπίσουμε μέ φακό μέσα σέ μιά θεοσκοτεινή σπηλιά μιά γάτα: Ὅταν ἡ δέσμη τῶν ἀκτίνων πλησιάζει τή θέση τῆς ἡ γάτα μεταπηδᾶ σέ ἄλλη.

Ἡ ἐπίδραση γίνεται ἀκόμη πιό περίπλοκη, ὅταν τό παρατηρούμενο ἀντικείμενο εἶναι ταυτόχρονα ὑποκείμενο: ἕνας ἄλλος ἄνθρωπος. Πέρα ἀπό τήν ἐπίδραση πάνω στό σῶμα του ἐδῶ ἐμπλέκονται καί οἱ ψυχολογικές ἐπιδράσεις πού τροποποιοῦν τήν συμπεριφορά τόσο τοῦ παρατηρητῆ, ὅσο καί τοῦ παρατηρούμενου, ἀδιάκοπα σ' ὅλη τή διάρκεια τῆς παρατήρησης. Ἀκόμη καί ἡ παρατήρηση τοῦ σώματος παύει νά εἶναι μιά τόσο ἀπλή διαδικασία. Κοιτάξετε ἐπιμονα κάποιον πού βαδίζει: εἶναι ἀρκετό γιά νά χάσει τό φυσικό του βηματισμό. Δέν πρόκειται, καί στήν ἀπλούστερη περίπτωση, γιά τόν στερεότυπο διάλογο τοῦ ἐπιστήμονα μέ τό ἀντικείμενο.

Στήν περίπτωση τῆς ψυχολογίας δέν ἔχουμε ἀπλᾶ νά κάνουμε μέ ἕνα σῶμα, μά μέ κείνο πού τό ἐμπνέει καί τό κινεῖ. Ἐδῶ ἡ ἀπροσδιοριστία εἶναι τό κυριότερο χαρακτηριστικό τῆς γνώσης. Καί ἡ παρατήρηση διαταράσσει τόν παρατηρούμενο. Πρόκειται γιά ἕνα διάλογο, μιά ἀνταλλαγή ἀπόψεων καί προθέσεων. Τίποτε δέν εἶναι ἀόλυτα ἐπαληθεύσιμο, ψαῦσιμο ἢ μετρήσιμο σχετικά μέ τίς ἀνθρώπινες προθέσεις. Ἡ βεβαιότητα τῆς γνώσης, μιά παλαιά ὑπόσχεση τῆς φυσικῆς πού ἐγκαταλείπεται ἀκόμη κι ἀπό τήν ἴδια, ἐδῶ πρέπει νά λησμονηθεῖ γιά πάντα.

Ὁ ἄνθρωπος σάν ψυχολογική ὄντοτητα ὑπάρχει, ἐπειδή συνυπάρχει. Σέ καμμιά περί-

πωση δέν μπορούμε νά τόν απομονώσουμε σάν αντικείμενο παρατήρησης. Ἡ απομόνωση θά σήμαινε καταστροφή αὐτῆς ἀκριβῶς τῆς ὀντότητας πού προσπαθοῦμε νά γνωρίσουμε. Ἄν θέλεις νά γνωρίσεις τήν προσωπικότητα κάποιου θά πρέπει ν' ἀπευθυνθεῖς σ' αὐτήν κι ὄχι σέ κάποιους μηχανισμούς (ID, ὑπερεγώ κλπ). Ὅπως σωστά παρατήρησε ὁ Λαίγκ, ὅταν πλησιάσουμε ἔτσι τόν ἄνθρωπο ποτέ δέ θά μᾶς ἀποκαλύψει τόν πραγματικό ἑαυτό του. Καί οἱ δυνατότητες πού ἔχουμε γιά νά κρυφτοῦμε εἶναι ἀπεριόριστες.

Ἡ γνώση ἐπομένως τοῦ ἄλλου προϋποθέτει μιά ἰσοτίμη ἀνταλλαγή. Μιά ἀνταλλαγή τοῦ ἴδιου τοῦ εἶναι τους. Στό τέλος ὅμως μιᾶς τέτοιας διαδικασίας ὁ ἕνας ἔχει γίνει λίγο ἀπ' αὐτό πού ἦταν στήν ἀρχή ὁ ἄλλος.

Ἡ πληροφορία καί ἡ εἶδηση γιά τά γεγονότα εἶναι ἤδη γεγονός πού ἐπηρραάζει τήν ἐξελίξη τους. Δέν εἶναι κάτι τό ἐξωτερικό σέ σχέση μέ κείνα. Ἄν αὐτό ἀληθεύει γιά τήν ἱστορία, πολύ περισσότερο ἀληθεύει γιά τήν ψυχολογία. Ἡ γνώση τῶν ἀνθρώπων δέν μπορεῖ νά εἶναι ἀντικειμενική, ὅταν ἐπηρραάζει βαθειά τά γνωστικά της ἀντικείμενα καί ἐπηρραάζεται τό ἴδιο ἀπ' αὐτά.

«Οἱ ἄλλοι μᾶς λένε ποιοί εἴμαστε» (Λαίγκ). Δέ χρειάζεται νά ξέρουν γιά νά μᾶς πούν. Ἄπλως μᾶς ἐξωθοῦν στό ρόλο πού ἐπιφυλάσσουν γιά μᾶς. Μᾶς ὑπαγορεύουν μιά ταυτότητα. Μέ τή στάση τους, μέ τό βλέμμα, μέ τίς κρίσεις τους. Συχνά, πιστεύοντας ὅτι κάναμε διάγνωση τῆς προσωπικότητας τοῦ ἄλλου κάναμε μόνο κατάγνωση. *Μόνο τότε μπορῶ νά σέ προσδιορίσω, ὅταν σέ περιορίσω.* Ἡ αὐταπάτη τοῦ μηχανισμοῦ εἶναι αὐτή: γνωρίζει τό δρόμο πού θά πάρει κανεῖς, ὅταν τοῦ ἔχει φράξει ὅλους τοὺς ἄλλους. Δέ μπορούμε ὅμως νά γνωρίσουμε τίποτε γιά τήν ψυχή τοῦ ἀνθρώπου, ὅταν ἐκ προοιμίου τήν ἀφαιρέσουμε. Ὅσο πιό ἀκριβῆς εἶναι ἡ γνώση μας γιά τόν ἄλλο τόσο πιό πολύ πλησιάζει τή λήψη τοῦ αἰτουμένου.

Ἡ ἐπιστήμη ἔχει τήν τάση νά ὑποτάζει καί ν' ἀντικειμενοποιεῖ ὅ,τι ὑποβάλλει στό νυστέρι της. Νεκροτομεῖ. Καί προπάντων ἐπί-σταται. Ἄν ἔχει παραπλανητικές καί ὀλέθριες συνέπειες στή γνώση τοῦ ἄλλου, ποιές συνέπειες ἔχει στήν ἀπόπειρα τῆς αὐτογνωσίας; Ἄν ἡ ἀπόπειρά μας νά γνωρίσουμε τοὺς ἄλλους ἐπηρραάζει καί ἄλλοιώνει καί κείνους καί μᾶς, τότε τί γίνεται στήν αὐτοεξέταση; Ὅταν ἡ «ἀντικειμενική» γνώση τοῦ ἄλλου καταλήγει σέ μιά γνώση τοῦ ἄλλου σάν ἀντικειμένου, πῶς μπορούμε νά γνωρίσουμε τόν ἑαυτό μας;

Ἡ προσπάθεια νά γνωρίσουμε τόν ἑαυτό μας ἔτσι ὅπως εἶναι, εἶναι ὅ,τι τό πιό μάταιο θά μπορούσαμε νά διανοηθοῦμε στό χώρο τῆς γνώσης. Ἡ αὐτογνωσία, τό «γνώθι σ' αὐτόν», ἡ αὐτοψυχολογία ἐξυπονοεῖ μιά ἀποστασιοποίηση τῆς συνειδήσης ἀπό τόν ἑαυτό της. Ἡ μετατροπή τοῦ «Ἐγώ» σέ «Ἐκεῖνο» προϋποθέτει μιά βαθειά ἀλλοίωση τοῦ εἶναι μας, μιά διάσπαση σέ κριτή καί κρινόμενο. Ἐνα δικαστήριο ὅπου δικαστής καί ὑπόδικος μετατρέπονται διαρκῶς ὁ ἕνας στόν ἄλλο. Οὔτε κἂν ἡ φανταστική ὑπόθεση, ὅπου μικρόβιο καί μικροβιολόγος ἀναμετριοῦνται ἀπό τίς δύο ἄκρες τοῦ μικροσκοπίου.

Στό «γνώθι σαυτόν» γνώση καί βίωση ταυτίζονται ὀλοκληρωτικά, ἡ πλήρης ὅμως σύγχυση ἀνάμεσα στό ὑποκείμενο καί τό ἀντικείμενο κάνει ἀδύνατη καί τή σωστή γνώση καί τή σωστή βίωση. Ἡ βίωση εἶναι αἴσθημα (μέ τήν πλατειά ἔννοια τοῦ ὄρου) καί ἡ συνειδηση γνώση τῆς βίωσης, ταυτόχρονα ὅμως καί κομμάτι της. Στήν προσπάθεια νά γνωρίσει ἐκείνη, προστίθεται καί τήν ἄλλοιώνει. Εἶναι ἐξωτερική καί ταυτόχρονα ἐσωτερική σέ σχέση μαζί της.

Ἡ συνειδηση στό βαθμό πού γίνεται γνώση βλέπει τό βίωμα σάν ἀντικείμενο, σάν κάτι πού δέν ἐξαντλεῖται ἀπλᾶ στήν ἄμεση διάρκειά του, ἀλλά γίνεται ἀντικείμενο διαλογισμῶν ἀκόμη κι ὅταν, ἢ μᾶλλον μόνον ὅταν, ἔχει σθῆσει ἢ μετεξελιχθεῖ σέ κάτι ἄλλο.

Κάθε σκέψη γιά τά βιώματά μας εἶναι ὑπερβασική, μέ τήν ἔννοια πῶς πάντα τά ξεπερνᾶει πρός κάτι ἄλλο καί πάντα στήν προσπάθειά της νά τά καταγράψει τοὺς προσθέτει κάτι ἄλλο: τήν καταγραφή (τό πρόβλημα τοῦ κυνηγητοῦ τοῦ ἴσκιου μας).

Στό βαθμό ὅμως πού τά βιώματα γίνονται ἀντικείμενα τῆς σκέψης μετατίθενται στό παρελθόν, νεκρώνονται. Δέ μπορούμε νά «γνωρίσουμε» τά βιώματα παρά μόνο νεκροτομώντας τα. Μιλώντας γι' αὐτά τοὺς ἀφαιρούμε τήν αὐτοτέλεια τῆς ὑπαρξης. Ἦδη ὁ διαλογισμός πού κάνουμε γιά ἕνα βίωμά μας εἶναι τυλιγμένος σ' ἕνα καινούργιο βίωμα, καί δέ μπορεῖ νά εἶναι ἀντικείμενο παρά ἑνός μεταγενέστερου συλλογισμοῦ. Ἀνάμεσα στό βίωμα καί τή συνειδητοποίησή του ὑπάρχει μιά σχέση πρίν-τώρα, μιά σχέση πού προϋποθέτει τό θάνατο τοῦ βιώματος, τή μετατροπή του σέ ἀνάμνηση. Εἶναι οἱ πρῶτοι νεκροί πού ἠρωποιοῦνται. Τό βάθος τοῦ ἀλογικοῦ βιώματος διαφεύγει ἔτσι πάντα ἀπό τήν σκέψη.

Ἡ γνώση ἐπομένως τοῦ ἑαυτοῦ μας δέ μπορεῖ παρά νά εἶναι γνώση ἑνός παρωχημένου καί ἄρα ἀνύπαρκτου πιά ἑαυτοῦ.

Ἡ συνείδηση, ὅπως συνήθως ἐννοεῖται, εἶναι μιά αὐτοθεώρηση τοῦ ὑποκειμένου σάν ἀντικείμενο. Γιά τοῦτο καί διφορούμενη, ἀντιφατική καί ἀλληλοαναιρούμενη.

Αὐτό πού ἐπαινέθηκε καί ὑμνήθηκε σάν ἀνώτερη μορφή αὐτογνωσίας ἦταν σέ τελευταία ἀνάλυση μιά κορυφαία μορφή αὐτοεξαντικειμενισμοῦ, μιά φιλοσοφική μορφή ἀλλοτριώσης. Ἡ ἀντικειμενικότητα στή γνώση τοῦ ἑαυτοῦ μας σήμαινε καί σημαίνει μετατροπή του σέ ἀντικείμενο.

Οἱ κρίσεις γιά τόν ἑαυτό μας δέ μποροῦν σέ καμμιά περίπτωση, καθὼς εἶδαμε, νά εἶναι στατικές ὄντολογικές διαπιστώσεις. Ἀναγκαῖα καί πάντα ἐμπεριέχουν ἓνα δεοντολογικό δυναμισμό. Ἀπό τήν ἴδια τους τή φύση εἶναι πιά πολύ πράξη παρά γνώση. Ἐπομένως τό πρόβλημα δέν εἶναι νά γνωρίσουμε τόν ἑαυτό μας: Εἶναι νά τόν δημιουργήσουμε — καί σ' αὐτό οἱ ὑπαρξιστές εἶχαν ἀπόλυτο δίκαιο νά ἐπιμένουν.

Μόνο ἓνας τρόπος αὐτογνωσίας ὑπάρχει: ἡ καθαρῆ αὐτοδημιουργία, ἡ ἀποσαφήνιση τῆς βούλησης, ἡ ἀνάσυσή της ἀπό τήν ἀχλύ τῆς ἀοριστίας, ἡ μετατροπή της σέ θέλος πρὸς τό μέλλον. Ἄν ὁ ἄνθρωπος δέν εἶναι παρά αὐτό πού τήν κάθε στιγμή κάνει, ἡ μόνη αὐθεντική αὐτογνωσία εἶναι ἡ ἐπίγνωση τῆς ποιητικῆς του δύναμης, μιάς δύναμης πού ἔχει περισσότερο δεοντολογικό παρά ὄντολογικό χαρακτήρα (γιά αὐτό καί διαφεύγει ἀπό ὁποιαδήποτε ὄντολογική προσέγγιση).

Δέν εἶναι τόσο θέμα γνώσης ὅσο ἀπόφασης.

Ἄν εἶναι τόσο θέμα γνώσης ὅσο ἀπόφασης. Ὅχι νά μάθουμε ποιοί εἴμαστε. Εἴμαστε ἀναγκασμένοι νά τό ἀποφασίσουμε. Νά τό ἀποφασίζουμε τήν κάθε στιγμή.

Τό «γνώθι σ' αὐτόν» εἶναι μιά παραπλανητική συμβουλή. Δέ μᾶς ἀπαλλάσσει ἀπό τό βάρος νά διαπράξουμε τοὺς ἑαυτοὺς μας, ἐνῶ ταυτόχρονα ἐξασκώντας μας νά θεωρούμαστε ἀντικείμενα, ὑποκαθιστᾶ τήν πράξη μέ τό πράγμα. Ὅσο πιά πολύ γνωρίζει κανεὶς τόν ἑαυτό του — μέ τήν ἐννοια πού μᾶς δίδαξαν οἱ σοφοί καί ἠθικολόγοι τοῦ παρελθόντος καί τοῦ παρόντος — τόσο πιά πολύ παραιτεῖται ἀπ' αὐτόν.

Μέ τή διαδικασία τῆς μετατροπῆς τοῦ ὑποκειμένου σέ ἀντικείμενο, τή θλιβερή τάχα «ἀνώτερη αὐτογνωσία» ἡ αἰτιοκρατία καί ἄρα ὁ ἑτεροκαθορισμός ἔχει εἰσχωρήσει στήν ἐσωτερική μας ζωή. Τό δι' ἑαυτόν ὑποβαθμίστηκε σέ καθ' ἑαυτό.

Εἶναι καιρός νά ἐνεργοποιήσουμε τή συκοφαντημένη βούληση, τήν πηγή τῆς δημιουργίας καί τῆς ζωῆς.

Οἱ μέχρι τώρα σοφοί — γιά νά παραφράσουμε τό Μάρξ — τόνιζαν τήν ἀνάγκη νά γνωρίσουμε τόν ἑαυτό μας. Ἄρκετά. Καιρός εἶναι νά τόν ἀλλάξουμε. Δηλαδή νά τόν φτιάχνουμε τήν κάθε στιγμή.

Ἐπὶ τῆς ἐκδόσεως αὐτῆς τοῦ βιβλίου ὑπάρχουν φυσικά μερικές σημαντικές ἐξαιρέσεις σάν τὸν Σοπενχάουερ καί τό Νίτσε.

ΒΑΓΓΕΛΗΣ ΠΑΝΤΑΖΗΣ

ΧΡΙΣΤΙΝΑ ΦΙΛΗ

ΑΠΕΙΚΟΝΙΣΕΙΣ

**ΑΘΗΝΑ
1981**

ΦΑΝΗΣ ΜΟΥΛΙΟΣ

ΜΕΤΑ ΤΗ ΒΡΟΧΗ

**«ΔΩΔΩΝΗ»
ΑΘΗΝΑ 1981**